

ERDEM'İN MİLLÎ DİRLİĞİMİZİ BOZANLARI ÖNLEYİCİ TAVRI: TÜRKLERDE HOŞGÖRÜ ÖZEL SAYISI-III

Erdem Dergisi *Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı* ülkemiz gündeminde özellikle son yıllarda önemli bir yer tutan, değişik çevrelerce, farklı sebeplerle üzerinde spekülasyonlar yapılan ve genellikle Türkiye dışından yönlendirilen bir konuya, ülkemizin dinî yapısı ve bütünlüğü konusuna ayrılmıştır.

Prof. Dr. Sadık Tural'ın bu sayının çıkış hikâyesini tüm yönleri ile dile getirdiği “Hoşgörü İhtiyacında Birleşmek” isimli yazısındaki deyişle “kendi toplumumuza ait problemleri görmek ve göstermek arzusu ile oluşturulan” Erdem'in Hoşgörü sayısının ortaya çıkmasında “1995 yılının Unesco tarafından Hoşgörü Yılı olarak ilan edilmesi sadece bir vesile olmuştur.” Atatürk Kültür Merkezi bu sayının gerçekleştirilmesi ile ülkemizin birliği ve esenliğinin devamı konusunda üzerine düşen sorumluluğu büyük bir bilinçle, akademik zeminde, bilimsel bir yaklaşımla yerine getirmenin haklı gururunu bir kez daha yaşamaktadır.

Erdem Dergisinin 8. cildinin ayrıldığı bu özel sayı 22-23 ve 24. sayılardan oluşmaktadır. 685. sayfadan 1044. sayfaya kadar 395 sayfa olan Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-III, 19 makale ile konuyla ilgili kitapların tahlil ve tanıtımlarını içeren 6 yazıyı kapsamaktadır. İçindekiler ile başlayan, makaleler ve tanıtma yazıları ile devam eden derginin sonunda her üç sayının İngilizce olarak hazırlanmış içindekiler listesini içeren tablolar yer almıştır.

Bu sayı araştırmacı-yazar *Süleyman Kazmaz* tarafından kaleme alınan “Yeni Medeniyete Doğru” (s. 687-706) isimli makale ile başlamaktadır. Kazmaz, insanlara rahat bir yaşayış, güzel bir çevre, mutluluk ve barış içinde geçecek uyumlu bir toplum hayatı sağlamak amacına yönelen medeniyetin, üç aşamasını halk kültürü veya millî kültür, millî medeniyet ve dünya ya da insanlık medeniyeti olarak belirlemiştir. Bu kavramlar üzerinde durduktan sonra Batı medeniyetinin sağladığı maddi rahatlığa karşılık manevi değerleri ortadan kaldırdığına dikkat çeken yazar bu sebeple insanlığın yeni bir medeniyete ihtiyaç duyduğunu vurgulamaktadır. Yeni medeniyet manevi değerlere dayandırılmalı, düşünce sömürgeciliği ortadan kaldırılmalı, bütün insanların dünya kaynaklarından adil ölçülerde yararlanması sağlanmalıdır ki bu medeniyeti de ancak Atatürk'ün belirlediği yolda yürüyen Türk milleti yaratacaktır.

Prof. Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu'nun “Maneviyat Dünyamız Üzerine Düşünceler” (s. 707-716) başlıklı makalesinde farklı yorumlanarak asıl anlamları dışına çekilmeğe çalışılan ve dinî bütünlüğümüz açısından problem yaratan şeriat, mezhep ve tarikat kavramları üzerinde durularak, bu kavramlar ve onlar etrafında teşekkül eden kültür bağlarının iyi korunması gereğince değinilmiştir. Nesiller arası çatlakların başlaması ve büyümesinin bir toplumun manevi hayatını olumsuz etkileyerek nesiller arasında uçurumlar meydana getireceğine dikkat çeken yazar anlaşmazlıkların giderilebilmesi için meseleye tarikatlar üstü bakmak gerektiğini vurgulamaktadır. Mevlânâ, Yunus Emre, Hacı Bektâş-ı Veli ve diğer sufilerin olaylara sevgi, muhabbet ve hoşgörünün hakim olduğu bir anlayışla yaklaştıklarını belirten Abdülkadiroğlu toplumumuzdaki kısır çekişmelerin son bulması için Ahmed Yesevî'den başlanarak sözü edilen sufilerin zamanlar, mekânlar ve cemaatler üstü değerlendirilmesi lüzumuna işaret etmiştir.

Recep Bilginer “Bize Ne Oldu Böyle?” (s. 717-727) isimli makalesinde geçmiş ile günümüz arasında kıyaslamalar yaparak “biz kimiz? nasıldık, nasıl olduk?” sorularına cevaplar aramaktadır. Bu sorular üzerinde düşünülmesi gerektiğine dikkat çeken Bilginer, ancak dün ve bugünü değerlendirerek yarına yönelik sorulara cevap bulunabileceği mesajını vermektedir.

Ali Abbas Çınar “Bazı Yazılı Bektâşi Kaynaklarında Ahmed Yesevî-Hacı Bektâş-ı Veli Bağlantısı ve Yesevî'nin Hoşgörüsünü İşleyen Şiirler” (s. 729-744) isimli makalesinde, Anadolu'da Türk Birliğinin sağlanmasında Pîr-i Türkistan Ahmed Yesevî öğretisinin izleyicisi olan dervişlerin, dolayısıyla Ahmed Yesevî'nin etkisinden söz ederek, bu dervişlerden birinin de Bektâşi Kaynaklarında Ahmed Yesevî'nin halifesi olarak geçen Hacı Bektâş-ı Veli olduğunu belirtir. Çınar'a göre Yesevî'nin Türkiye'deki etkisini öğrenmek için Hacı Bektâş-ı Veli'yi tanımak gerekir. Bu düşünceden hareketle yola çıkan yazar Yesevî ile Hacı Bektâş-ı Veli ve Bektâşilik ilişkilerini ele almıştır.

Doç. Dr. Necla Pekolcay “Yunus Emre'ye Hoca Ahmed Yesevî'den İntikâl Eden İnanç İzleri” (s. 745-754) başlıklı makalesinde Kuran'a dayanan İslâm tasavvufunun Türkler arasındaki ilk büyük temsilcisi olan Ahmed Yesevî'den başlayarak, giderek yaygınlaşan hoşgörü ile doğru yola sevk etme, kâmil insan yetiştirme gayreti ve bunun gerek nasihat gerekse edebî çerçevede yapılarak Yunus Emre'ye uzanışını incelemiştir.

Yrd. Doç. Dr. Belkıs Temren “Anadolu'ya Hoşgörü Tohumları Eken Hacı Bektâş-ı Veli” (s. 755-775) isimli makalesinde çeşitli kültürlerle ev sahipliği yaparak zenginleşen Anadolu topraklarının bir diğer zenginliği olarak değerlendirdiği Hacı Bektâş-ı Veli'yi öğretileri ve bugüne bıraktığı izler açısından ele almıştır. Makalede Hacı Bektâş-ı Veli'nin, Ahmed Yesevî'nin oluşturduğu dört kapı doktrinini (şeriat, tarikat, marifet, hakikat) benimseyerek Anadolu'ya taşınmasından sonra dört kapının herbirine onar makam ekleyerek şekillendirdiği dört kapı kırk makam öğretisi ve Balım Sultan tarafından kaleme alınan bu öğretinin, Bektâşilik adı altında yayıldığı geniş coğrafya üzerinde durulmuştur.

Manevî huzurunu kaybetmiş ve kendi yarattığı maddenin esiri haline gelmiş günümüz insanının bu çıkmazına karşılık, özellikle İslâmiyet'in doğuşu ile birlikte Eşref-i Mahlûkat olarak nitelendirilen insanı anlamaya ve tanımaya yönelmiş doğunun gönül ve bilim adamları, insanları bu huzura kavuşturacak yolları onlara en veciz, en anlamlı ve en güzel şekilde sunmuşlardır. Ahmed Yesevî'nin, Mevlânâ'nın, Yunus Emre'nin şiirlerinde ve özdeyişlerinde birleştikleri insan sevgisi ve insana hoşgörü bu yolun kapılarını açmaktadır. *Feyzi Hacı* “Hoşgörü ve Hacı Bektâş-ı Veli” (s. 769-775) isimli makalesinde işte bu konuya dikkat çekerek Hacı Bektâş-ı Veli ve onun çağrılarını, öğretilerini, yol göstericiliğini, Makalat ve Vilayet-nameden sunduğu örneklerle anlatmaktadır.

Prof. Dr. Kemal Eraslan “Ahmed-i Yesevî'nin Hikmetlerinde Hoşgörü” (s. 777-782) başlıklı makalesinde hoşgörünün özellikle semavi dinlerde ahlakın temel unsurlarından biri olduğunu belirterek İslâmiyetin hoşgörüye diğer dinlerden daha fazla önem verdiğini belirtir. Nitekim İslâmiyette zorlama olmayışı bunun en güzel göstergelerindedir. Bu anlayış İslâmiyeti kabul eden Türk devletlerinde sosyal hayatın ve adaletin temel unsurlarından biri olmuş, farklı din ve ırka mensup kavimlerin bir arada birlik ve dirlik içinde yaşamalarını mümkün kılmıştır. Yazar ilk Türk tarikatı olan ve *Orta Asya* Türk Dünyasında İslâmiyetin yayılıp gelişmesini sağlayan, kendisinden sonra ortaya çıkan çeşitli tarikatlara öncülük eden Yesevîliğin kurucusu Hoca Ahmed Yesevî'nin hikmetlerini inceleyerek İslâm ve tasavvuf anlayışında kaynağını bulan Hoşgörü üzerinde durmuştur.

Dr. Rifat Araz “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sufiliği ile Yatır ve Türbelerin Çevresinde Yaşayan Eski Türk İnançları konulu makalesinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu sufiliğinin yanısıra yatır ve türbeler çevresinde yaşayan bir kısım eski Türk inançlarını uçma ile ilgili inançlar, ayin/sema ile ilgili inançlar, ağaç ile ilgili inançlar, dağ, tepe, taş, kaya ile ilgili inançlar, ışık/nur ile ilgili inançlar, atalar ruhuna bağlı inançlar alt başlıkları altında incelemiştir. Makalede İslâmiyet öncesi devirlere ait bazı inanç ve telakkilerin İslâmi devirde yapı ve fonksiyonlarını birtakım değişikliklerle devam ettirdikleri, inançların kökeninin Orta Asya Türklüğüne kadar indiği ve söz konusu inançların bir devamı olduğu ortaya konmuştur.

Dr. Mihály Hoppál tarafından kaleme alınan Edit Tasnádi tarafından dilimize kazandırılan “Macar Kültür Tarihinde Şamanizmin Yeri” (s. 827-841) başlıklı makalede Macarların eski dinî olan Şamanizme ait inançların Macar kültür tarihinin ayrılmaz parçaları olduğu, Şaman mitolojisinin ulusal özdeşliğin simgesel unsurlarından birini temsil ettiği üzerinde durularak inançlarla ilgili motifler ve terminoloji sorununa değinilmiştir.

Dedebaba, *Doç. Dr. Bedri Noyan* “Nevruz Erkanı” (s. 842-856) konulu makalesinde Eski İran takvimine göre yılbaşı sayılan ve “Yeni Gün” demek olan Nevruz’un karşılanması, Nevruz’a girilmeden önceki gece, Nevruz sabahı erkânı konularını ele almış, makalenin sonunda Nevruziye olarak yazılmış Bektâşi şiirlerinden örnekler sunulmuştur.

İskender Muzbeğ “Türkün Dinî Hoşgörüsü ve Sırp Kilisesi” (s. 857-865) isimli makalesinde Dr. Mirko Mirkoviç’in “Türk Yönetimi Altında (1459-1766) Sırp Kilisesi’nin Hukukî Durumu ve Karakteri” adlı kitabından söz ederek müellifin bu konuda ileri sürdüğü ilginç savlar üzerinde durmuştur. Türklerdeki dinî hoşgörünün kaynağını bir yandan Türk geleneklerinde, diğer yandan ise Osmanlı’nın Balkanlara yaydığı din kurallarında aramak gereğine değinen Muzbeğ Sırp kilisesinin Türk’ün dinî hoşgörüsü sonucu özerkliğine kavuştuğunu öne sürmektedir. Yazar Sırp kilisesine verilen imtiyazları kilisenin yargı alanındaki özerkliği, iktisadî özerkliği, hukuk ve ailevi izler alanındaki özerkliği başlıkları altında ele almıştır.

“Bir Fütüvvet Şeceresi Üzerine” (s. 867-893) isimli makalesine fütüvvet kelimesinin anlamı, kullanılış şekilleri kullanıldığı yerler ve fütüvvet ehlinin kaynağı üzerinde durarak başlayan *Prof. Dr. Sadettin Kocatürk* fütüvvet hakkında pekçok risale olduğunu ve bu risalelerden bazılarının fütüvvet felsefesini ve ruhunu konu edindiğini belirtir. Bu makalede ele alınan Mecmu’atü’l-risâifi’t-Tasavvuf başlığını taşıyan şecerede bunlardan biridir. II. Beyazid’in gördüğü (1481/1512) ve mührünün olduğu bu eser 247 varaktan meydana gelmiştir. Bu makalede sultan I. Mahmud vakfı olan Ayasofya kitapları arasında bulunan söz konusu eserin 182a/218b varakları arasında yer alan “Bedrü’l-Fütüvvet ve Zikr Seceretü’l-Fevz” başlığını taşıyan risalenin kuruluş şeceresinin (Şeceretü’l-Fevz) mahiyeti belirlenmiş, risalenin içerisindeki bilgilerden hareketle hem şecere, hemde fütüvvetle ilgili değerli bilgiler bilim aleminin dikkatine sunulmuştur.

Dr. Müjgan Cumbur “Klasik Edebiyatımızda Ehl-i Beyt Sevgisi” (s. 909-971) konulu makalesinde “Ev halkı” anlamına gelen “Ehl-i Beyt” tabirinin kimleri kapsadığı konusunda ileri sürülen farklı görüşleri çeşitli örneklerle sunduktan sonra, klasik edebiyatımız içinde Ehl-i Beyt’in başı olarak geniş bir yer tutan Hz. Muhammed’i öven kasideler, divan ve mesnevilerin yanısıra mesnevilerdeki miraciyeler, mevlid ve muhammediyeler, hilyeler, şemal ve siyer kitapları, üzerinde durmuştur. Makalede Hz. Muhammed’den başka Hz. Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin’e duyulan ilgi ve sevgi örnekleri ile incelenmiş, Kerbelâ olayı ve Muharrem mersiyeleri ele alınmıştır.

Prof. Dr. Ali Alparlan “Edebiyatıta Hoşgörü” (s. 961-971) başlıklı makalesinde Hoşgörü yerine kullanılan Arapça müsamaha ve Fransızca tolérance kelimelerinin üzerinde durarak hoşgörü, müsamaha ve tolerance kelimelerini her alanda tahammül, kolaylık, yumuşaklık ve cömertlik olarak tanımlamıştır. Gerek dinî-tasavvufî, gerekse lâdini edebiyatımızda şairlerin din hududunu zorlayıcı şiirler yazmalarını İslâm dininin hoşgörüsüne bağlayan Alparlan bu görüşünü Kur’an-ı Kerim’den ayetlerle desteklemiştir. Ancak, taassubun ve siyasetin hoşgörü, müsamaha ve tolerances kelimelerini her alanda tahammül, kolaylık, yumuşaklık ve cömertlik şairlerinin yanısıra sufî şairler veya sufiyane şiir yazarların da şiirlerinde teşbih, mecaz, te’vil ve telvin yaparak şeriatın hudutlarını aştıkları, Alevî-Bektaşî şairlerin dinî inançları alaylı bir şekilde dile getirdikleri, hurifi şairlerinde bu konuda oldukça ileri gittikleri örneklerle okuyucuya sunulmuştur. Yazar sonuç olarak insan ve toplumu yalnız yönlendiren ve bölücü bir anlayış telkin eden inançları hoşgörü sınırları içine sokmanın mümkün olmadığını belirterek, hoşgörünün nereye kadar olacağını belirlenmesi gereğine dikkat çekmiştir.

Prof. Dr. Mine Mengi makalesinde “Saltukname’de Anadolu Birlik ve Beraberliğinin Kuruluşuna İlişkin Bilgiler” konusunu ele almıştır (s. 973-984). Saltukname 15. yüzyılda yaşadığı sanılan Saru Saltuk’un hayat hikayesinin anlatıldığı destanî ve menkıbevî bir eser olup 15. yüzyıl sonlarında Cem Sultan’ın emriyle Ebulhayr-ı Rumi tarafından kaleme alınmıştır. Özellikle Anadolu ve Rumeli’nin Türkleştirilmesi ve Müslümanlaştırılması konusunun ön plana çıktığı, Türklüğün yüceltildiği ve kahramanlıklarının Sarı Saltuk’un şahsında sergilendiği eserde Anadolu’nun müslümanlaştırılması çabasının yanısıra tasavvufun insanın düşünce dünyasındaki yerinin de belirlendiği Prof. Mengi tarafından ortaya konmaktadır.

Doç. Dr. İskender Pala’nın “Türk Şiirinde Yaşayan Osmanlı Hoşgürüsü” (s. 985-998) isimli makalesinde şark toplumlarında siyaset, hikmet ve ahlâk konularında kaleme alınan kitaplarda mutlaka hoşgörüye temas edildiği bu bölümlerde hoşgörü emreden İslâm’ın nasları, ilk örnek hoşgörü şahsiyetlerinin tanıtıldığı belirtilmektedir. Makalede evrensel hoşgörü timsali, İslâm toplumun hoşgörü, Türk-İslâm buluşması, Osmanlıda durum, ah o eski şairler, bazı sapmalar ve toplumun hoşgörü ihtiyacı, üstad Nâbi buyuruyor ki, bir başka söz ustası alt başlıkları altında İslâm dininin hoşgörüye verdiği önem ayetler ve hadislerle desteklenerek anlatılmıştır. Hoşgörü klasik Türk şiirinde de yerini almıştır. Bu hoşgörü sevgiliye karşı gösterilen mücerred duyguların ifadesi olduğu gibi, toplumu tenkid amacıyla kaleme alınmış didaktik eserlerde de mevcuttur. Bu eserler örneklerle sunulmuştur.

İrfan Görtaş “Hacı Bektâş Veli, Makalât ve Bilgi Sorunu” isimli makalesinde tasavvuf düşüncesinin felsefenin temel problemlerini zaman zaman ele aldığını, onlara çözümler getirmeyi denediğini, bu anlamda tasavvufu ilgili eserleri gözden geçirmenin hem tasavvuf felsefesine katkıda bulunacağını, hemde Türk düşüncesinin varlığını, problemlerini, geçirdiği süreç ve gelişimi ortaya koyacağını öne sürmüştür. Yazar bu düşünceden hareketle Hacı Bektaş-ı Veli’nin Makalatında bilgi sorunuyla ilgili düşüncelerini tespit etmeye, anlayışını belirlemeye çalışmıştır. Makalatta Bilgi başlığı altında epistemolojinin ilk ve en önemli sorusu olan “bilgi nedir”in cevabı Makalattan tespit edilen düşüncelerle ortaya konmuştur.

Bu sayıda Taha Akyol’un “Hâricilik ve Şîa, İslâm’da Devrimciliğin Sosyolojik Kaynakları” (İstanbul 1988) isimli kitabı *İbrahim Baştuğ*, İrene Melikoff’un Turan Alptekin tarafından dilimize kazandırılan “Uyur İdik Uyardılar, Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları” konulu kitabı *Mesut Çetintaş*, Hasan Gülsen tarafından kaleme alınan “Her Yönüyle Topsuz-Tüfeksiz Gönüller ve Ülkeler Fatih Pir Hacı Bektaş Veli ve Alevî-Bektaşiliğinin Esasları” (İstanbul 1975) isimli kitabı *İbrahim Dilek*, Anton Jozef Drel tarafından yazılan Fahreddin Yiğit’in Türkçeye çevirdiği

“Anadolu Aleviliđi” (İsanbul 1991) Mualla Murat Nuhoglu, Őeyh Baba Mehmed Süreyya tarafından kaleme alınan ve Ahmet GürtaŐ tarafından sadeleŐtirilerek yayına hazırlanan “Tarikât-ı Aliyye-i BektaŐiye” (Ankara 1995) isimli kitap *Azize AktaŐ-Yasa*, Hüseyin Batuhan’ın “Batıda Tolerans Fikrinin GeliŐmesi I” (İstanbul 1959) kitabı *Alim Yanık* tarafından tanıtılmıŐtır.

Büyük bir emek ürünü olarak ortaya çıkan ve ele aldığı konuyu farklı boyutlarıyla derinlemesine inceleyen bu sayın ölkemizin birliği ve bütünlüğüne katkı anlamında amacına ulaŐmasını diliyoruz.

Dr., AZİZE AKTAŐ-YASA.

Atatürk Kültür Merkezi,
Türk Sanatı Bilim ve Uygulama Kolu uzmanı